

SAHİBİ

İst. Yük. İslâm Enstitüsü Mezunları
Cemiyeti Başkanı

Mustafa PEKTUT

★

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Cahid BALTACI

★

IDARE MÜDÜRÜ

Hüseyin ERDEM

★

TEMSİLCİLERİMİZ

Ankara: Rıza ÖZSU

Konya: Ali MARAŞLIGİL

Kayseri: İsmail ELİUZ

İzmir: Ali ARSLAN

Erzurum: N. Tayyar TAŞ

★

Hattat - Ressam

Turan SEVGİLİ

★

IDAREHANE

Nuruosmaniye Cad. No: 8/6

Telf.: 22 46 02 Cağaloğlu — İST.

Haberleşme ve Havale

P.K. 1315 SİRKECI — İSTANBUL

★

ABONE VE İLÂN

Yıllık 12 sayı 40 TL.

Altı aylık 6 sayı 20 TL.

Yabancı memleketlere posta ve kurtasiye ücreti eklenir.

Her türlü reklâm ve ilânlar özel tarifeye tabidir.

★

Yıl: 3 — Sayı: 30

Tarih: 10/4/1973

Dizgi — Baskı

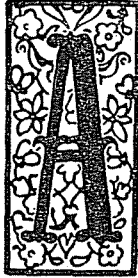
İrfan Matbaası — İST.

Maarif

İslâm Tarihindeki İlk Eğitim ve Öğretim Müesseseleri

Halis AYHAN

Kayseri Yüksek İslâm Enst.
Öğretim Üyesi

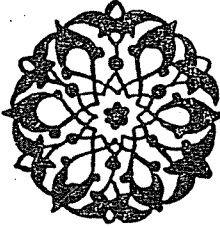

İLLAH'tan ilk vahyi, okumanın, yazmanın önemine ve yerine getirilmesi gereken bir çalışma olduğuna dair ayetlerle telâkki eden Hz. Muhammed (s.a.v.) 23 senelik peygamberliğinin ilk gününden itibaren öğretim sahasında büyük müesseseler kurmuştur. Bu örnek çalışmalarıyla, İslâmiyetin eğitim ve öğretime verdiği önemi yalnız nazarı plânda teşvik ve takdir edici sözlerle bırakmayıp amelî hayatta da nelerin yapılması gerektiğini bizzat göstermiştir. Hicretten önce Mekke devrinin çeşitli maddî ve mânevî sıkıntıları içinde bile Müslümanların eğitim ve öğretimleri için çalıştığı görülmektedir. Dar-ül-Erkam Mekkeli Müslümanların eğitim ve öğretiminin yapıldığı ilk yer olarak bilinir. Ayrıca Mekke'nin dışındaki şehirlere de öğretmenler gönderdiği olmuştur.

Bütün İslâmî müessese ve teşkilâtlanmada olduğu gibi, öğretimde de Medîne devrinde nelerin yapılmış olduğu açıkça görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicretinin ilk gününden itibaren bir mescit ve mektep yaptırmaya başlamıştır. Bu gün Mescid-i Nebevî aıyla anılan bu camide birbirinden ayrı üç kısım bulunuyordu.

- 1 — Namazların kılınması için büyük bir bölüm,
- 2 — Mektep vazifesi görmek için bir suffa yahut zulle (kapalı saha),
- 3 — Hz. Peygamber'in aile efradı için birkaç tane küçük oda.

Suffanın İslâm Tarihinde ilk büyük eğitim ve öğretim müessesesi olduğu anlaşılmaktadır. Suffa yatılı bir mektep olarak kurulmuştur. Burada bir taraftan çeşitli dinî ve içtimâî bilgiler öğretilirken, diğer taraftan da Medine'de evi bulunmayan talebelerin yattıkları da oluyordu. Hatta bazı hal-

lerde İslâmiyeti öğrenmek için gelen yabancı ziyaretçiler de burada kalırlardı. Bunun için zaman zaman Suffa'daki talebe mevcudunun 400'e kadar yükseldiği de oluyordu. (1)

Ehl-i Suffa'nın eğitim ve öğretimine, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) çok büyük önem verdiğini kaynaklarımız anlatmaktadır. Onların eğitimiyle kendisi bizzat meşgul olurken, okuma-yazma bilen ashabından da bu gaye için faydalanıyordu. Hatta ashabından bu hizmetleri karşılıksız yapmalarını, onlara okuma-yazma öğretmeleri karşılığında herhangi bir ücret almamalarını, hediyelerini bile kabul etmemelerini, yalnız Allah'ın rızasını düşünerek Suffa ehlinin öğretimine gayret göstermelerini istiyordu. Nitekim Suffa'da öğretmenlik yapan Ensar'dan Ubade b. Samit şunları anlatmaktadır: «Ben Ehl-i Suffa'dan bazılarına yazı ve Kur'an öğretirdim. Onlardan birisi bana bir yay hediye etmişti. Kendi kendime "bu kıymetli bir mal değildir, ben bununla Allah yolunda ok atarım" dedim. Bununla beraber Resulullah'a gidip, "Ya Resulullah, yazı ve Kur'an öğrettiğim kimselerden biri bana bir yay hediye etti. Bu kıymetli bir mal değildir. Ben onunla Allah yolunda ok atarım, ne buyrulur" dedim. "Eğer boynuna ateşten bir çember takmayı arzu edersen kabul et" dedi.» (2)

Peygamberimiz Kur'an öğretmeni Ubey b. Ka'b'ın sorusunu da aynı şekilde cevaplandırmıştır. (3)

Bu hadisleriyle Peygamberimiz, ilk öğretimin meccanî yapılması gerektiği esasını ortaya koyuyordu. Öğrenmek isteyen kimselerin hiç bir külfet ve sıkıntıya düşmeden öğrenime kavuşmalarına çalışıyordu. Ancak bu anlayışla fakir ve kimsesizlerin öğrenim görebilmeleri mümkün olurdu. (4)

Suffa'da topladığı ve çoğunluğunu fakir kimselerin teşkil ettiği bu talebelerin öğretimlerine, öğretmenlik kabiliyeti olan Ashab'ın, herhangi bir karşılık beklemeden yardım etmelerini emreden Peygamberimiz, aynı zamanda onların her türlü maddî ihtiyaçlarının karşılanmasına da çalışıyordu. Bir taraftan onların eğitim ve öğretimlerine önem verirken, bir yandan da yiyecek, giyecek ihtiyaçlarıyla da yakından ilgileniyordu. Hatta Suffa ehli bütün Müslümanların misafirleri olarak kabul ediliyordu. («edyafü ehli'l-İslâm.» (5) Onun için Müslümanlar bu misa-

firlerini yedirip giydirmede büyük bir gayret ve dikkat gösteriyorlardı. «Hz. Ebûbekir'in oğlu Abdurrahman babasının, Peygamber'in isteği üzerine, Suffa talebelerinden üçünü evine misafir olarak getirdiğini, kendisinin işi olduğundan Peygamber'in yanına gittiğini, fakat kendisinin gelmesini beklemeden misafirlerin istirahat ve yiyeceklerini temin etmelerini oğluna önemle tenbih ettiğini, babasının emri üzerine akşam olunca misafirlerine yemeklerini çıkardıklarını, fakat misafirlerin ev sahibi (Ebûbekir) gelmeden —ısrarlarına rağmen— yemediklerini ve O'nun gelmesini beklediklerini nakleden Abdurrahman, babasının bu durumu öğrenince çok üzülmesini bildirmektedir.» (6)

Peygamberimize her hangi bir şey getirilince «Sadaka mı yoksa hediye mi» diye sorardı. «Sadakadır» derlerse ona el sürmeden ehl-i Suffa'ya ulaştırırdı. «Hediyedir» derlerse ondan bir miktar yer, sonra da Suffa ehlini çağırıp onları da faydalandırırdı. (7)

Hz. Peygamber, Müslüman zenginlere, çeşitli şekillerde fakirlere ve Suffa talebelerine yardımı emrederken yardımı alan kimselerin manevî şahsiyetlerinin korunmasına da çok itina göstermiştir. Bunu temin etmek için, çeşitli vesilelerle onların meziyet ve ilimdeki üstünlüklerini övmüştür. Böylece onların maddî ve içtimâî yönden fakir ve zayıf olmalarına rağmen, Müslümanlar arasında saygıdeğer insanlar olarak yaşamalarını sağlamıştır. Bu işte İslâm'ın insana saygı anlayışı olduğu kadar, Suffa talebelerinin üstünlükleri de rol oynuyordu. Burada önemli bulduğumuz bir hususa işaret etmek yerinde olacaktır: İslâm Dini çeşitli emir ve tavsiyeleriyle Müslümanların birbirlerinin kardeşi olduğunu, aralarında takva ve ilimden başka bir sebeple üstünlüğün olamayacağını —çok önemli ve insanî prensipler olarak— ortaya koyarken bunun nasıl temin edilebileceğinin en güzel örneğini de Peygamberimiz göstermiştir. Bununla insanlar arasında, samimî işbirliğinin ve sosyal dayanışmanın nasıl yapılabileceğini anlatmıştır.

İnsanların birbirine saygı duyarak yaşaması çok ileri ve insanî bir anlayıştır. Bunu temin etmek güç olmakla beraber, bir cemiyyetin fazilet ve kemalinin en bariz örneği de budur. İşte Hz. Peygamber Suffa eğitiminde bunu yapmıştır.

Hız. Peygamber Suffa talebelerine zengin müslümanların yardımlarını temi nederken, onları hazıryiyici, çalışmadan başkalarının sırtından geçinen bir cemaat olarak toplama- mıştır. Böyle olsa idi, zengin ashabın onlara, itimat, saygı ve sevgisi devam etmezdi. Ayrıca orada barınanlar başkaları karşısında aşağılık duygusuna düşebilirlerdi. Daha açık bir ifadeyle, zengin halkın yardımlarıyla yaşayan müesseselerde, buralara yardım eden kimselerin müdahaleci ve yukardan bakan tutumlarıyla, böyle yerlerde yetişen insanların, kendilerine güvensiz, endişeli, şahsiyetlerini zor bulan kimseler olmaları ihtimal dahilindedir. Halbuki her cemiyet için, bu gibi halk yardımlarıyla yaşayan müesseseler kurmak zaruridir. Zira devletin her türlü sosyal öğretim sahasında bütün muhtaç halkı içine alan müesseseler açması mümkün değildir. Kaldı ki mümkün olsa bile zengin halkın bu gibi hayır işlerine katılması, içtimaî dayanışmanın zarurî bir icabıdır. Yani devlet kendi imkânlarıyla, okumak isteyen bütün çocukların en iyi imkânlarla okutulması ve yardıma muhtaç bütün vatandaşların bu gibi ihtiyaçlarını karşılama durumunda olsa bile, yine de zengin olanları hayır ve öğretim çalışmalarına katılmalarının çeşitli terbiyevî ve içtimaî faydaları düşünülebilir. Bilhassa millet fertlerinin birbirleriyle dayanışmasında bunun payı büyüktür. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi halkın bu şekildeki yardım faaliyetlerine yalnız dinî ve millî bir feragat ve anlayışla katılması sağlanmalıdır. Zenginlerin bu yönden eğitilmesi şarttır. Müdahaleci ve yaptığı yardımları unutmadan takip eden bir anlayışla yapılacak yardımların hiç bir ferdî ve içtimaî faydasının olmayacağını söyleyebiliriz. Hatta Kur'an-ı Kerîm bunu açık ve gayet güzel bir üslûbla anlatır. «*Mallarım (Allah yolunda) harcıyıp ta sonra o harcadıklarımın arkasından bir başa kakış ve bir eziyet takip katmayanlar (yok mu) Onların Rab'ları yanında mükâfatları vardır. Onlara Hiçbir korku yoktur, mahzun da olacak değillerdir onlar.*»; «*İyi (güzel ve tatlı) bir söz ve bir ayıp örtme, ardından eziyet gelen bir sadakadan hayırlıdır. Allah (kullarının sadakalarından) müstağnidir, Halimdir. (Ukubette acele edici değildir.)*»; «*Ey iman edenler, sadakalarınızı —malınızı insanlara gösteriş için harcayan, Allah'a ve Âhiret gününe inan-*

mayan bir kimse gibi— başa kakmak ve incitmek suretiyle heder etmeyiniz...» (8)

İşte bu âyetlerin ışığında zenginlerin nasıl bir anlayışla yardım etmeleri gerektiğini Peygamberimiz, zengin Ashabına öğretmişlerdir.

Hız. Peygamberin Suffa Ashabının eğitiminde; İslâmî, insanî ve terbiyevî bakımından şu güzel örnekleri bulmaktayız:

1 — Zenginlerin hediye ve sadaka yoluyla yardım yapmalarını, ancak bu yardımları bir vazife olarak telâkki etmelerini öğretmişlerdir.

2 — Suffa talebelerine gerekli yardımların saygılı bir şekilde sağlanması için, onlara bütün Müslümanların yanında değer verdiğini göstermiştir. Kendine gelen bütün sadakaları ve hediyelerin de bir kısmını onlara göndermesi, Ashabın dâvetlerine yalnız gitmeyip onlardan da birkaçını götürmesi bunun örnekleridir. Böylece Müslümanlar, her şeyden hatta nefislerinden de çok sevdiği bir Peygamberin değer verdiği insanlara, bütün Müslümanlara değer vermeyi vazife kabul ediyorlardı.

3 — Suffa ashâbı «Gecelerini namazla, Kur'an okumak ve ders görmeye, gündüzlerini de su taşıyarak, odun toplayıp satarak ihtiyaçlarını temin ediyorlardı» (9) Böylece o günkü şartlar altında öğretimden artan zamanlarında da ihtiyaçlarını gidermek için çalışıyorlardı. Bu hareketleriyle bütün Müslümanların nezdinde itibarları daha da artıyordu. Zira İslâm Dini zenginleri harbî ve samimî olarak yardım çağırırken, fakirleri de dilenmekten, hazır yeyici olmaktan kesinlikle meneder. «*Kapı kapı dolanmayı adet edinip verilen bir iki lokma veya hürma ile geri dönen gerçekten yoksul değildir. Gerçek yoksul, zaruretinin giderecek kadar malı olmayan, buna rağmen dilenmekten sıkılan ve kendine sadaka vermek için muhtaçlığı bilinmeyenidir.*» (10)

Bu esaslara göre yetiştirilen Suffa talebeleri Müslüman zenginlerin üzerine bir yük olmuyor bilâkis onların ihtiyaçlarını karşılamak. diğerleri için şerefli ve zevkli bir vazife oluyordu.

Burada yetiştirilen talebeler Arabistan'ın muhtelif yerlerine öğretmen olarak gidiyorlardı. Bir çok büyük Ashab, buraya devam ederek çeşitli sahadaki (Fıkıh, Hadîs,

Tefsir, Kıraat) bilgilerini artırmışlardır. Kısa zamanda Suffa ihtiyacı karşılayamadığından, Hz. Peygamber, izdihamı önlemek için Medine'nin muhtelif yerlerine de birçok mektepler kurmuştur. (11)

Hz. Peygamber'in Medine'deki eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yalnız Suffa'ya inhisar etmediğini bütün halkı ve yetişmekte olan çocukları da içine alan yaygın bir eğitim de yaptığını görüyoruz. Bütün çocukların okuma-yazmayı öğrenmesi için çalıştığını, bunun temini için okuma yazma bilen müslümanlardan istifade ettiği gibi, gayrimüslimlerden de faydalanıyordu. Bedir harbinin sonunda esir alınan Mekke müşriklerinin okuma-yazma bilenlerinden kurtuluş fidyesi olarak, 10 Müslüman çocuğuna okuma-yazma öğretilmelerinin istendiğini bütün İslâm Tarihleri kaydeder. Hatta bu müşrik öğretmenlerin çocuklara yaptığı kötü muamelelere bile katlanır. İbn-i Abbas'tan gelen bir habere göre Müşrik öğretmenlerden birinin muhtemeldir ki askerî mağlûbiyetlerinin intikamını almak arzusuyla talebeleri çok dövdüğü bildirilmektedir. (12)

Müslümanlar bu hareketleriyle, öğretimin bir millet hayatında ne derece önemli olduğunun büyük bir idrakiyle, esirlerden kurtuluşları için para almakta ısrar etmiyorlardı. 10 çocuğa okuma-yazma öğretilmelerini istiyorlardı. Hem de bunu, paraya en çok ihtiyaç duydukları bir zamanda yapıyorlardı. Herşeyleri Mekke'de bırakarak gelmek zorunda kalan müslümanların bu hareketleri, eğitimin bir millet hayatındaki yerinin nasıl gerçeğe uygun bir şekilde anlaşıldığını göstermektedir.

Medine'de çocukların eğitimi için, yalnız Bedir esirlerinden istifade suretiyle geçici imkânlardan faydalanmakla kalınmıyor, okuma-yazma bilen bütün Müslümanlardan öğretmen olarak faydalanıldığı gibi müslü-

man olmayan milletlerden de öğretmenler tayin edildiği rivayet edilmektedir. Hatta Balazuri'ye göre, Medine'deki öğretmenlerin (Okuma-Yazma için) bazıları musevî idi. (13). Yalnız okuma-yazma eğitimi ile de kalınmıyarak, çocukların ruhî ve bedenî bütün kabiliyetlerinin, İslâmiyetin terbiye anlayışına ve zamanın ihtiyaçlarına göre eğitilmesine de çalışıldığı görülmektedir. Bunun için de, çocuklara okumak, yazmak, hesap ve yüzmek gibi hem ruhî hem de bedenî eğitim tatbik ediliyordu (14). Şüphesiz ki lüzumu kadar Kur'an-ı Kerîm ve dinî bilgiler de kazandırılıyordu. Hz. Peygamber, bu günkü adıyla hem örgün (okul içi), hem de yaygın (okul dışı) eğitimi Medine'de, Suffa'da hatta bütün şehir ve köylerde tatbik etmiştir.

(1) İ. A., c. 4, s. 209

(2) İbn-i Hanbel, Müsned, Beyrut, 1969, c.5, s. 315; İbn-i Mace, Sünen, Mısır, 1952, c. 2, s. 730.

(3) İbn-i Mace, Sünen, c. 2, s. 730

(4) Kur'an öğretmenliği karşısında ücret alınmaması meselesi konumuzun dışında kalmaktadır. Biz burada Peygamberimizin bu meseledeki metodunun psikoloji ve pedagoji açısından açıklamasını yapmaya çalışmaktayız. Ayrıca ücret karşılığında Kur'an okuma meselesi için bkz. Tayyar ALTIKULAÇ, Kur'an okuyan ve dinleyenlerin bilmesi gereken hususlar. Diyanet Dergisi, XI, s. 3.

(5) Prof. Tayyib OKIÇ, Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler, Ankara, 1959, s. 46

(6) Sahih-i Müslim, İst. 1332, c. 6, s. 131; Sofuoğlu Terc. İst. 1970, c. 6, s. 299

(7) M. Asım KÖKSAL, İslâm Tarihi, Medine Devri, c. 1, s. 192

(8) Bakara: 262-264

(9) İbn Sa'd, Tabakat, Beyrut, 1957, c. 3, s. 514

(10) Sahife-i Hemman b. Münebbih tercümesi, İstanbul, 1967, s. 110

(11) Prof. Muhammed HAMİDULLAH, İslâm Peygamberi, (terc. Salih TUĞ), İst. 1969, c. 2, s. 77.

(12) İbn-i Hanbel, Müsned, Beyrut, 1389, c. 1, s. 247

(13) İ. A. c. 8, s. 61

(14) İ. A. c. 8, s. 61

